

диякон Микола Рубан,
магістрант Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля,
студент Київської православної богословської академії;

Сергій Йосипович Татаринів,
кандидат історичних наук, доцент,
Заслужений працівник культури України

ЕКСПРОПРІАЦІЯ ЦЕРКОВНИХ КОШТОВНОСТЕЙ ТА РУЙНУВАННЯ СВЯТО-ТРОЇЦЬКОГО БАХМУТСЬКОГО СОБОРУ (1930 рр.)

У статті досліджено історичні події довкола експропріації церковних коштовностей та руйнування Свято-Троїцького бахмутського собору в 1930 рр.; подано детальний опис вилучення безцінної ризниці стародавньої святині; проаналізовано обставини руйнування архітектурного комплексу унікальної пам'ятки духовної культури дореволюційного Бахмуту.

Ключові слова: православ'я, Бахмут, Троїцький собор, експропріація, церковні коштовності, руйнування, антирелігійна політика.

Становлення радянської влади в Україні, як і по всій території колишньої Російської імперії, ознаменувалося впровадженням репресивних заходів щодо Православної Церкви. Особливо гостро цей процес проходив на південно-східних українських теренах, де серед працівників індустріальної сфери більшовицька антирелігійна пропаганда традиційно мала вирішальний вплив. Засилля каральних заходів призвело до майже цілковитого припинення легального парафіяльного життя в регіоні на початку 1930-их рр. Найбільшого удару зазнали храми, монастирі та їхні ризниці, переважна більшість яких мала важливе історичне значення. Не став винятком і старовинний бахмутський Свято-Троїцький собор – унікальна духовна пам'ятка міста. Утім, попри знищення організованої церковної структури Христова віра в народі не згасла, і навіть місцеві чекісти визнавали існування широкої підтримки катакомбних священнослужителів серед населення Донбасу [5, с. 340].

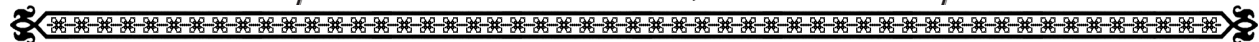
Отже, предметом цієї наукової розвідки виступають історичні свідчення та обставини експропріації церковних коштовностей та руйнування Свято-Троїцького бахмутського собору в період антирелігійного більшовицького терору 1930-их рр. Актуалізація вивчення цієї теми полягає в потребі належного осмислення й усвідомлення історичних обставин виникнення та наслідків релігійно-

світоглядної кризи значної частини населення промислового регіону, що була викликана антропологічними експериментами більшовицьких ідеологів з формування нового типу людини комуністичного толку.

Дослідженню історії храмів дореволюційного Бахмуту присвячені газетні статті [2, 3] та наукова розвідка місцевого краєзнавця А. Копила «Из истории храмов Бахмута» [4], що започаткували вивчення церковного краєзнавства міста. Утім, з огляду на поверховий зміст роботи, її часткову фактологічну неточність та відкриття нових джерел з історії Троїцького собору виникає потреба в уточненні низки питань довкола останніх років існування унікальної пам'ятки духовної культури давнього міста.

Мета роботи полягає в з'ясуванні історичних обставин експропріації церковних коштовностей та руйнування Свято-Троїцького бахмутського собору в період антирелігійного більшовицького терору на основі нових історичних джерел та наукової літератури.

Історія бахмутської Троїцької соборної церкви сягає початку XVIII ст., коли за наказом Петра I з Троїцької фортеці на Таганьєм Рогу до Бахмуту був переведений військовий гарнізон з першою гарнізонною дерев'яною Свято-Троїцькою церквою. У 1711 р. церква була встановлена праворуч фортечних воріт біля земляного валу цитаделі, недалеко від річки Бахмут і стала городовою (собор-

ною) церквою міста. З часом дерев'яний храм «...отъ времени приходилъ въ крайнюю ветхость, то и рѣшено было послѣ долгихъ соображеній воздвигнуть новыи каменный храмъ» [6, с. 14].

Будівництво нової кам'яної споруди Троїцького собору розпочалось за зразком Воронезького собору в 1734 р. і було завершене наприкінці 1745 р. Загальна висота тріарусної дзвіниці Троїцької церкви, увінчаної двома позолоченими куполами, становила 46 аршин. На дзвіниці було 8 дзвонів. 11 січня 1746 р. собор, з благословення Преосвященного єпископа Воронезького й Єлецького Феофілакта, освятив протоієрей Михайло Іовлев. На честь цієї події у вівтарі була встановлена пам'ятна мідна табличка [6, с. 14 – 15].

Упродовж XVIII – XIX ст. Троїцький собор зазнав низки перебудов, які й сформували остаточний вигляд святині. В іконостасі собору в коштовних срібних ризах були встановлені місцешановані чудотворні образи Святої Трійці та Казанської Божої Матері. Також особливу увагу привертала дорогоцінна соборна ризниця, що формувалася за рахунок багатих містян та відвідувачів собору. З роками Троїцький собор міста став унікальним осередком духовної культури дореволюційного Бахмуту.

Початок репресивних дій щодо Православної Церкви в радянській державі був пов'язаний з голодом 1921 р. та державною політикою вилучення церковних коштовностей на «допомогу нужденним» зокрема. У 1922 – 1923 рр. Бахмутський окружний виконавчий комітет на підставі інструкцій та розпоряджень вищих органів влади УСРР прийняв рішення щодо вилучення церковних коштовностей з храмів округи [7, с. 85 – 86].

Особливу увагу місцевих більшовиків привертала старовинний Свято-Троїцький собор, який, зрештою, був закритий «при народі» восени 1931 р. Робітники усіх підприємств й установ міста були вишиковані навколо огорожі собору. Після невеликої промови активісти з вівтаря зняли ікони, скинули дзвони, а на іконостас натягнули полотно для показу фільмів. У Акті вилучення цінностей Троїцького собору Бахмуту зазначено, що в 1 ярусі іконостасу – 23 ікони, в 2 ярусі – 4 ікони, в 3 ярусі – 43 ікони. Плащаниці – 2, корогов – 20, дерев'яні хрести виносні – 10, панікадил – 3, лампад – 14, свічників

великих – 2, невеликих – 2, напестольних і руконосних – 2, аналоїв – 3, Євангелій – 6, хрестів напестольних – 5, церковного посуду – 8 одиниць, 33 причасних ложки, дискос, блюд – 6, умивальників – 2, дароносиць – 2, кадил – 4 [1]. Багато напестольних покривів оксамитових, шовкових, розшитих золотом, ризи і деталі одягу священників і дияконів – 76, купіль, килимів великих – 3, малих – 8. Були описані церковні книги у кількості 126 шт. [1]. Дзвонів – 6, найбільший серед яких – 99 пудів. Загальна вага усіх – 198 пудів. Загальна ж вартість коштовностей, вилучених з Троїцького собору, становила 1841 руб. [1].

Як кінотеатр собор існував недовго. Існує фото, на якому сплюндрована будівля собору має вивіску «Артемівський краєзнавчий політехнічний музей», утім детальнішої інформації щодо функціонування цієї установи нині, на жаль, немає. Відомо, що з 1932 р. у приміщенні собору розмістився міський архів [8, с. 45].

Під час Другої світової війни німецька окупаційна адміністрація ініціювала ремонт Троїцького собору та відновлення у ньому регулярних богослужінь. Цей факт визначив подальшу долю унікальної святині. У серпні 1943 р. у боях за звільнення Бахмуту будівля собору зазнала часткового руйнування, був цілковито знищений розташований у її приміщеннях міський архів [8, с. 45]. У післявоєнні роки комуністичні чиновники сфальсифікували документи щодо більш пізнього походження будівлі собору, з огляду на що його було викреслено зі списку «пам'яток історії та культури» [4, с. 48]. Вцілілі приміщення давньої пам'ятки архітектури використовувалися як склад. З часом і ці будови стали непридатними і відповідно до нового генерального плану забудови міста залишки Троїцького собору були зруйновані під час будівництва універмагу «Ювілейний» у 1970-их рр. [8, с. 127].

Упродовж 2003 – 2007 рр. у зв'язку з реконструкцією будівлі універмагу «Ювілейний» та будівництвом торгового комплексу «Астрон» на площі ім. К. Булавіна були зруйновані арочні склепи поховань відомих городян, захисників фортеці XVIII ст., які розташовувались поряд зі Свято-Троїцьким собором. Ці склепи були виявлені під час закладання фундаментів. Повна байдужість бахмутян призвела до грубого порушення пам'яткоохоронного

законодавства [8, с. 49]. Не втрутилися в ці події і не стали на захист пам'яток історії Бахмуту ні Донецький обласний краєзнавчий музей, ні місцеве козацтво. Цей факт щонайкраще свідчить про наслідки духовної кризи багатостраждального регіону.

Отже, в результаті цілеспрямованих антирелігійних заходів місцевих органів влади на межі 1920 – 1930-их рр. легальне парафіяльне життя на теренах Бахмутського краю було майже цілковито припинене. Однак попри засилля репресивних заходів ще досить тривалий час богоборча влада не була спроможна зломити тверду підтримку Христової віри в народі. У березні 1937 р. голова Доне-

цького управління НКВС Іванов наголошував, що «дуже багато бродячих ченців, попів без парафій та іншої шпани мешкає у регіоні» [5, с. 340]. «Для нас це сором, що вони [духовенство] особливо сильні якраз у містах та індустріальних регіонах», – зазначав чекіст [5, с. 340]. З огляду на це місцеві активісти усіяло прагнули знищити саму згадку про історичну тяглість православ'я, відображену в численних історичних пам'ятках Бахмутського краю й усього Донбасу зокрема. Страшною жертвою доби побудови комунізму в Бахмуті став старовинний Троїцький собор та його ризниця, що стали назавжди втраченими для майбутніх поколінь містян.

1. Державний архів Донецької області. – Ф. 395. – Оп. 1. – Арк. 1 – 7.
2. Копыл А. Г. Свято-Троицкий собор // «Вперед» (Артемовск). – 1991. – 4 декабря. – С. 3.
3. Копыл А. Г. Святыня древнего города // «Вперед» (Артемовск). – 1991. – 13 декабря. – С. 4.
4. Копыл А. Г. Из истории храмов Бахмута / А. Г. Копыл, Артемовский государственный краеведческий музей. – Артемовск, 1993. – 49 с.
5. Куромія Г. Свобода і терор у Донбасі : українсько-російське прикордоння, 1880 – 1990-ті роки / Гіроаки Куромія ; [пер. з англ. Г. Кьоран; В. Агеєв; передм. Г. Немирі]. – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. – 510 с.
6. Лысенковъ А., прот. Историко-статистическое описание Бахмутскаго Троицкаго собора // Екатеринославскія епархіальныя вѣдомости. – 1875. – 1 юлія (№13). – С. 14.
7. Татаринов С. Й., Тутова Н. О. Православ'я Бахмутського краю – погляд крізь століття : історичний нарис. – Артемівськ, 2009. – 124 с.
8. Татаринов С. Й., Тутова Н. О. Православна Церква на Донеччині (XVIII – XX століття). – Донецьк, 2014. – 165 с.

Троїцький собор поч. XX ст.

Будівля собору поч. 1930-их рр.

— :: ————— —
Deacon Mykola Ruban,
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University undergraduate,
student of Kyiv Orthodox Theological Academy;

Serhiy Iosypovych Tatarynov,
Candidate of Historical Sciences,
Honored Culture Employee of Ukraine

THE EXPROPRIATION OF THE CHURCH PROPERTY AND DESTRUCTION OF THE HOLY TRINITY BAKHMUT CATHEDRAL IN THE 1930 S

The article investigates into the historical events of the expropriation of church property and destruction of the Holy Trinity Bakhmut cathedral in the 1930 s. It is submitted the detailed description of withdrawal of property from old sanctuary. It is analyzed the circumstances of destruction of architectural complex of the unique monument of the spiritual culture of pre-revolutionary Bakhmut.

Key words: *Orthodox, Bakhmut, Holy Trinity cathedral, expropriation, church property, destruction, antireligious campaign.*